

Het nut van meervoudige identiteit

Van Bolkestein tot Wilders: het zijn vooral witte heren die zich druk maken over de vraag of er zoiets bestaat als een Nederlandse identiteit. Het heeft veel overdenkingen opgeleverd, maar geen helder antwoord. En is het niet veel zinniger om te bedenken hoe burgers in Nederland - met hun persoonlijke identiteit - invulling kunnen geven aan een Nederlands wij-gevoel? In een persoonlijk getinte zoektocht ga ik te rade bij drie vrouwelijke denkers die niet in Nederland geboren zijn: Halleh Ghorashi, Gloria Wekker en Soheila Najand.

Prinses Maxima kreeg de wind van voren toen ze een paar jaar geleden in een toespraak zei dat ze dé Nederlandse identiteit niet gevonden had.¹ Maar alle verontwaardiging ten spijt kon niemand klip en klaar vertellen hoe die Nederlandse identiteit er dan wel uitziet. Lijstjes werden tot hele lange opsommingen, variërend van het Hollandse landschap (duinen, tegenwind), eten (paling, koek en zopie), fenomenen (het Oranje-gevoel, het Koningshuis) en karaktertrekken (van tolerant tot onverschillig, van direct en informeel tot bot, of doe maar gewoon dan doe je al gek genoeg). Lijstjes waarvan ik jeuk krijg omdat ze zo slecht lijken te passen op mijn eigen ervaring. Zelf zie ik nog het meeste van een nationale identiteit opdemen als ik in het buitenland ben, of als Nederland in de buitenlandse media wordt afgekraakt. Dan ben ik er juist trots op in een land te wonen waar abortus en euthanasie onder voorwaarden mogelijk zijn, waar homo's kunnen trouwen en waar ooit een ziekte heerste die Hollanditis² werd genoemd.

Wij en zij

De behoefte om dat wij-gevoel te definiëren komt pas dwingend naar boven op het moment dat het 'wij' bedreigd wordt. Identiteit geeft houvast als de omgeving in verandering is. Aan veranderingen is de laatste decennia geen gebrek en ze voltrekken zich bovendien in een razend tempo. Digitalisering heeft onze manier van communiceren op zijn kop gezet en de hele wereld komt binnen: groeiende economieën in Azië, een Amerikaanse bankencrisis die wereldwijd ellende geeft, VN-missies, aanslagen, mensen op de vlucht, klimaatverandering en uitputting van energiebronnen. En wie opkijkt van tv- of computerscherm ziet ook de directe omgeving anders kleuren met nieuwe Nederlanders die hun wortels in alle hoeken van de wereld hebben. Hoe moeilijk 'wij' ook

definieerbaar is, het is in elk geval anders dan 'zij', die nieuwe Nederlanders. Het denken in 'wij' en 'zij' kunnen we in Nederland in elk geval goed; indelen in categorieën, ofwel denken in dichotomieën. Een manier van denken die ons een doodlopende weg inleidt als je zoekt naar saamhorigheid, of - in welzijnstaal - naar sociale cohesie. Het denken in dichotomieën houdt een grote tegenstrijdigheid in. Enerzijds wijzen 'we' daarmee nieuwe Nederlanders met de neus op het feit dat zij een andere niet-Nederlandse identiteit hebben, terwijl 'we' anderzijds vragen dat 'zij' zich loyaal verklaren aan de Nederlandse identiteit.

Halleh Ghorashi citeert in haar oratie³ een (Duitse) grap die dit verheldert: een man met een donkere huidskleur krijgt de vraag waar hij vandaan komt? Hij komt uit München. Zijn ouders dan? Ook uit München. Pas als blijkt dat zijn vader in Ghana geboren is, valt het kwartje bij de vragensteller: O, je bent dus Ghanees! Enerzijds vragen we van nieuwe Nederlanders om zich aan te passen en loyaal te zijn aan de Nederlandse normen en waarden, een deel van hun identiteit op te geven, met paspoort en wel. Maar anderzijds pinnen we tegelijkertijd iemand die (zichtbaar) wortels heeft in een ander werelddeel vast op die wortels. En daarmee verhinderen we dat 'zij' ooit 'wij' worden. Belangrijker dan een exact geformuleerde nationale identiteit is een visie, die ertoe leidt dat al die mensen met al hun individuele identiteiten in Nederland een veilige plek weten, waar ze zich thuis kunnen voelen. Die persoonlijke identiteit is een aparte overweging waard.

Kruispunten

Gloria Wekker, hoogleraar gender en etniciteit gaf haar studenten aan het begin van een collegereeks een keer de opdracht een stukje te schrijven waarin ze zich presenteren aan

Voetnoten:

- 1 Toespraak op 24-09-07, bij de presentatie van het WRR-rapport *Identificatie met Nederland*. AMSTERDAM (Amsterdam University Press) 2007. De WRR bepleit een wisseling van perspectief: van één nationale identiteit naar een perspectief dat onderkent dat het gaat om meervoudige processen van identificatie.
- 2 Hollanditis was de term waarmee een Amerikaanse historicus in 1981 het Nederlandse verzet tegen de kruisraketten aanduidde.
- 3 dr. Halleh Ghorashi, *Paradoxen van culturele erkenning: Management van Diversiteit in Nieuw Nederland*. AMSTERDAM (Vrije Universiteit Amsterdam) 2006.
- 4 Gloria Wekker en Helma Lutz, *Een hoogvlakte met koude winden: de geschiedenis van het gender- en etniciteitsdenken in Nederland*. In: M. Botman, N. Jouwe en G. Wekker, *Caleidoscopische visies: de zwarte, migranten- en vluchtelingenbeweging in Nederland*. AMSTERDAM (KIT) 2001.

○ *Islamitsche architectuur en christelijke symboliek verenigd in de Mezquita (Córdoba, Spanje).*

hun medestudenten. Een studente schrijft onder andere dat ze lesbisch is, een jongen vertelt dat zijn ouders uit Suriname komen. Maar niemand beschrijft zichzelf als 'wit' of 'hetero'. Wat dominant (en dus machtig) is wordt niet benoemd. Daarmee wordt steeds een belangrijk deel van iemands identiteit ofwel niet bevestigd, ofwel terzijde geschoven. Aspecten die nogal wat uitmaken voor je maatschappelijke positie.

Gloria Wekker introduceerde het Amerikaanse begrip kruispuntdenken (ook intersectionaliteit genoemd) in Nederland.⁴ Een concept waarin de verschillende aspecten van iemands identiteit en daarmee samenhangende machtspositie, niet afzonderlijk maar tegelijkertijd en in wisselwerking met elkaar worden betrokken. Anders dan bij dichotomieën vermijdt kruispuntdenken daarmee het denken in tegenstellingen als man - vrouw, wit - zwart, homo - hetero, jong - oud, gezond - ziek. Het kijkt zowel naar wat verbindt als naar wat onderscheidt. Op de kruispunten snijden de verschillende assen elkaar: zo heeft gender altijd een kleur en een klasse, etniciteit altijd een sekse. In die zin biedt kruispuntdenken ruimte aan de meervoudigheid van identiteit. Daarnaast kiest het een richting voor verandering, door op een kruispunt de 'andere vraag' te stellen, dat wil zeggen: met de ene als vertrekpunt betrek je ook de andere assen die in die context van

belang zijn. Bij beleid dat zich in eerste instantie op één as richt, bijvoorbeeld etniciteit bij inburgering, dienen andere assen zoals sekse en klasse nadrukkelijk betrokken te worden. Klopt dit beleid nog steeds als het over vrouwen gaat? Bevat dit beleid vooronderstellingen over het opleidingsniveau? Wie heeft er baat bij om de bestaande ordening in stand te houden?

Ruimte maken

Het is net zo zinloos een Marokkaan te vragen of hij zich nu Marokkaans of Nederlands voelt, als een lesbische vrouw te vragen of ze zich meer verbonden voelt met de vrouwenbeweging of met de homobeweging. Zo begrijp ik zelf zowel het kruispuntdenken, als de kritiek die Halleh Ghorashi heeft op het denken in dichotomieën. Om maatschappelijke verandering te bewerkstelligen doet Ghorashi een beroep op de individuele houding van mensen.

Om met al onze identiteiten samen te leven - als Nederlanders - is tolerantie niet genoeg. Tolerantie betekent elkaar ruimte laten en het is ruimschoots gebleken dat dit tot onverschilligheid kan leiden. Ghorashi stelt dat je ook ruimte moet maken. Je zult een stap opzij moeten zetten om een gemeenschappelijke tussenruimte te scheppen waar 'wij en zij' elkaar ontmoeten. Om in die gemeenschappelijke ruimte een gevoel van verbonden

denheid te vinden, is het nodig dat nieuwe Nederlanders de veiligheid ervaren om opnieuw vorm te geven aan hun identiteit. Dat kan een persoonlijke selectie zijn van het beste uit beide werelden. Veiligheid is ook nodig om afstand te kunnen nemen van de aspecten in je cultuur die je bekritiseert. Van 'oude' Nederlanders vraagt het de cruciale stap om hun Nederlandse identiteit te willen delen met anderen. Ghorashi maakt in haar oratie een scherpe vergelijking met de Verenigde Staten. Zij signaleert dat Iraanse linkse activisten die naar Nederland vluchten, zich uitsluitend positioneren als Iraans. Activisten met een vergelijkbare achtergrond die zich in de VS vestigden, maken daarentegen de stap naar een Iraans-Amerikaanse identiteit. Hun 'oude vijand' wordt hun nieuwe thuis. Uitsluiting maakt dat mensen hun achtergrond juist stevig vasthouden en geen emotionele verbinding aangaan met hun nieuwe land.

Nieuw cultureel burgerschap

Soheila Najand, directeur en artistiek leider van Stichting InterArt, lanceerde in 2004 de term Nieuw Cultureel Burgerschap en daarmee zet ook zij de verantwoordelijkheid van individuen centraal. De bron van dit concept is gelegen in haar kritiek op Paul Scheffer, die zijn visie op de samenleving karakteriseerde als een 'multicultureel drama'. Met zijn kritische analyse was Soheila het eens, maar zijn populistische presentatie en zijn conclusie 'dat het allemaal door de migranten komt' maakte haar woedend. Met de wereldwijde migratie zoals we die nu kennen, kan het niet zo zijn dat slechts één groep beweegt om zich aan te passen aan de andere groep. Iedereen moet zich aanpassen aan de veranderende tijd en zichzelf evolueren tot een Nieuw Cultureel Burger. Dat zijn autonome, maatschappelijk betrokken mensen, die in staat zijn de ingrijpende veranderingen in de maatschappij te interpreteren en er verantwoorde-

Het nut van meervoudige identiteit

lijk en productief mee om te gaan. Mensen die hun ruimte claimen en delen met de ander, die hun omgeving actief vormgeven. Dat is niet iets wat vanzelf komt, het vraagt competenties die ontwikkeld en aangemoedigd moeten worden. Zoals autonomie, in de zin van zelfbeschikking, puurheid, echtheid en eigenheid. Of nieuwsgierigheid, openheid en de bereidheid te veranderen. Ontworteling, waarmee bedoeld wordt dat je je achtergrond ter discussie durft te stellen als die je tegenhoudt. InterArt is tot die competenties gekomen tijdens vele praktijkprojecten met jongeren, workshops met 2500 studenten in verschillende kunstdisciplines van lerarenopleidingen en door gesprekken met experts uit het culturele en maatschappelijke veld.

Nieuwe Nederlandse identiteit

Het Nieuw Culturele Burgerschap van Soheila Najand streeft niet naar homogeniteit, maar wil juist ruimte geven aan ieders anders-zijn.

Voetnoten:

- 5 Het dagblad *Trouw* deed op 4 oktober 2007 een oproep aan lezers om concreet aan te geven wat voor hen Nederland typeert. Uit de reacties is een top 10 samengesteld.

Ruimte om aan beperkende en stigmatiserende begrenzings voorbij te gaan, bepleiten ook Gloria Wekker en Halleh Ghorashi. Hun denken staat - ieder op eigen wijze - ver af van een 'Top 10 van elementen die de Nederlandse identiteit benoemen'.⁵ Zij geven wel een hoopvolle denkrichting voor een nieuwe Nederlandse identiteit. Kernwoorden van die nieuwe Nederlandse identiteit zijn wat mij betreft in elk geval flexibiliteit en het erkennen van de meervoudigheid van een identiteit. Om succesvol te integreren in een andere, nieuwe omgeving is aanpassing noodzakelijk. De flexibiliteit die aanpassing van je vraagt is een competentie, iets wat je kunt leren. Iedereen heeft daar voortdurend mee te maken: als je van baan verandert, een studie gaat volgen, zitting neemt in een bestuur of van de stad naar het platteland verhuist, noem maar op. Je past je aan voor zover dat nodig is in die situatie en mag verwachten dat anderen zich ook aan jou aanpassen, zodat je een erkend

en gewaardeerd deel van het geheel kan uitmaken.

Toen prinses Maxima zei dat ze dé Nederlandse identiteit niet gevonden had, bedoelde ze natuurlijk dat mensen niet op één identiteit vast te pinnen zijn. Iedereen heeft zijn eigen bagage als Friestalige, als Zeeuw, als Amsterdammer. Je bent opgegroeid in een katholieke omgeving, komt uit een 'rood' arbeidersnest, of hoorde bij het eerste en enige Turkse gezin in het dorp. Je bent gebonden aan een rolstoel, van middelbare leeftijd, biseksueel, of bovengemiddeld aantrekkelijk (of je bent het allemaal tegelijk). Er zijn zoveel elementen die bij je horen, die bepalend zijn voor hoe je in het leven staat. Elementen die je hebt afgeschud of juist koestert. Het erkennen van de meervoudigheid van onze identiteit helpt om flexibel te denken en in te zien dat dit voor een ander - op eigen wijze - ook zo werkt. Denken in meervoudigheid biedt zoveel meer rijkdom en perspectief. ●

Henriette Neuijen is adviseur bij Elan

InterArt

Voor de presentatie van deze Visies op participatie zochten Elan en InterArt samenwerking met elkaar.

Stichting InterArt werd in 1996 opgericht door beeldend kunstenaar Soheila Najand, samen met Farid Shayan en Alex de Vries. Soheila is directeur en artistiek leider.

In de visie van InterArt beginnen maatschappelijke veranderingen altijd bij het individu. Zo belangrijk als kunst is voor communicatie tussen mensen, zo belangrijk is kunst ook voor persoonlijke ontwikkeling. Wie ben ik, wat wil ik van mezelf en anderen en wat zoek ik in deze wereld? Dat zijn vragen die iedereen zich vanaf zijn puberteit stelt en blijft stellen. Kunst kan dergelijke

kwesties verhelderen. Want kunst gaat per definitie over de verhouding tussen mensen en hun wereld en over de verhoudingen tussen mensen onderling. In een maatschappij waar veel visies en waarheden naast elkaar bestaan, helpt kunst het individu bij het vinden van een persoonlijke waarheid.

De visie van InterArt is gepubliceerd in een drietal Manifesten: Manifest van de toekomst, Geen woorden maar daden en Nieuw Cultureel Burgerschap.

De competenties die InterArt heeft gedefinieerd zijn:

- 1 Autonomie (zelfbeschikking, puurheid, echtheid en eigenheid vanuit een maatschappelijke verantwoordelijkheid en permanente bewustwording).
- 2 Nieuwsgierigheid: openheid en bereidheid te veranderen.
- 3 Interne discipline en doorzettingsvermogen.
- 4 Ontplooiing en stimulering van individuele passies.
- 5 Communicatieve vaardigheden (inlevingsvermogen, reflectie- vermogen en omgaan met conflicten).
- 6 Tijdsbesef.
- 7 Mondigheid.
- 8 Je kunnen losmaken van je situatie.
- 9 Loyaliteit aan jezelf én aan je omgeving. Genuanceerd kunnen denken.

○ *Dialogo-Nieuw Cultureel Burgerschap (14-10-2010). Foto: Hans der Bos.*

Bron: www.interartlab.nl